

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

SOME ASPECTS OF THE IMPROVEMENT AND DEVELOPMENT OF SOCIAL COMPETENCE OF PRIMARY CLASS TEACHERS

У статті констатовано, що ситуація стрімких змін, з одного боку, сприяє посиленню актуальності та затребуваності освіти, а з другого, покладає на неї велику відповідальність щодо забезпечення потреби суспільства в освічених, компетентних і висококультурних громадянах. Тому постає питання щодо розвитку та вдосконалення компетентностей педагога, на якого покладається завдання формування, розвитку та вдосконалення компетентностей особистості дитини згідно із вимогами часу. Незважаючи на численні дослідження, сучасна національна освіта потребує додаткових наукових розвідок у площині розвитку, вдосконалення та трансформації соціальної компетентності вчителя початкових класів, адже, відомо, що компетентну особистість може сформувати лише компетентний, «соціально зрілий» педагог. Увагу сфокусовано на тому, що значимість теми загострюється не лише процесами глобалізації чи входженням національної освітньої системи до європейського освітнього простору, але й тими надскладними викликами й загрозами, що постали перед Україною та її національною системою освіти, пов'язаними, насамперед, із повномасштабним російським вторгненням, що посилює необхідність розвитку в педагога соціальної компетентності, громадянськості, духовних цінностей, патріотизму, стійких моральних переконань, активної життєвої позиції. Зроблено спробу розкрити основні, на думку авторів, трактування та підходи до визначення термінів «компетентність», «соціальна компетентність». Констатовано, що соціальна компетентність – це, з одного боку, вміння бути толерантним, уміння адаптуватися до змін, з іншого – принциповість, вміння відстоювати свою думку, протистояти впливу негативних чинників. Зазначено, що соціальну компетентність педагога варто досліджувати через призму його педагогічної діяльності, розпочинаючи з першого етапу – здобуття майбутнім учителем початкових класів педагогічної освіти, набуття життєвого і професійного досвіду через систему післядипломної освіти та освіти впродовж життя, яка сприяє постійному оновленню, вдосконаленню як професійних, так і особистих якостей. Для цього, насамперед, необхідно здійснити аналіз змісту освітніх програм та, власне, процесу професійної підготовки студентів як майбутніх учителів початкових класів щодо формування та розвитку в них соціальної компетентності, з'ясувати чинники, які позитивно або негативно впливатимуть на становлення та вдосконалення соціальної компетентності. Наголошено на потребі розгляду та вдосконаленні шляхів розвитку соціальної компетентності вчителів початкових класів у рамках проходження ними курсів підвищення кваліфікації. Акцентовано увагу на необхідності розуміння, що головна роль у соціальному розвитку педагога, вдосконаленні його соціальної компетентності належить, насамперед, йому самому.

Ключові слова: вчитель початкових класів, компетентність, соціальна компетент-

ність, компетентнісний підхід, виклики сучасного соціуму, система післядипломної освіти, освіта впродовж життя.

The article states that the situation of rapid changes, on the one hand, contributes to increasing the relevance and demand for education, and on the other hand, places a great responsibility on it to ensure society's need for educated, competent and highly cultured citizens. Therefore, the question arises regarding the development and improvement of the competences of the teacher, who is entrusted with the task of forming, developing and improving the competences of the child's personality in accordance with the requirements of the time. Despite numerous studies, modern national education needs additional scientific research in the field of development, improvement and transformation of the social competence of primary school teachers, because it is known that a competent personality can be formed only by a competent, «socially mature» teacher. Attention is focused on the fact that the importance of the topic is exacerbated not only by the processes of globalization or the entry of the national education system into the European educational space, but also by the extremely complex challenges and threats faced by Ukraine and its national education system, primarily related to the full-scale Russian invasion that increases the need for the teacher to develop social competence, citizenship, spiritual values, patriotism, stable moral convictions, and an active life position. An attempt was made to reveal the main, according to the authors, interpretations and approaches to defining the terms «competence», «social competence». It was established that social competence is, on the one hand, the ability to be tolerant, the ability to adapt to changes, and on the other hand, principledness, the ability to defend one's opinion, to resist the influence of negative factors. It is noted that the social competence of a teacher should be investigated through the prism of his pedagogical activity, starting from the first stage – the future teacher's acquisition of elementary grades of pedagogical education, the acquisition of life and professional experience through the system of postgraduate education and lifelong education, which contributes to the constant renewal, improvement of both professional, and personal qualities. For this, first of all, it is necessary to carry out an analysis of the content of educational programs and, in fact, the process of professional training of students as future teachers of primary classes with regard to the formation and development of social competence in them, to find out the factors that will positively or negatively affect the formation and improvement of social competence. Emphasis is placed on the need to review and improve the ways of developing the social competence of primary school teachers as part of their professional development courses. Attention is focused on the need to understand that the main role in the social development of the teacher, improvement of his social competence belongs, first of all, to him.

Key words: primary school teacher, competence, social competence, competence approach, challenges of modern society, postgraduate education system, lifelong education.

УДК 37.02

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.2.6>

Швидун Л.Т.,

канд. філос. наук,
ст. викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Виноградова О.М.,

ст. викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми. Стрімкі зміни, що відбуваються в різних сферах людської життєдіяльності, призвели до формування інформаційного суспільства з подальшою його трансформацією в суспільство знань, необхідності адаптації життєдіяльності людини, актуалізували проблеми її вдосконалення та самовдосконалення, розвитку та саморозвитку. Зрозуміло, що в інформаційному суспільстві, суспільстві знань основним капіталом є інформація та якісна освіта, яка розглядається як складова розвитку й саморозвитку, вдосконалення й самовдосконалення людини. Така ситуація, з одного боку, сприяє посиленню актуальності та затребуваності освіти, а з другого, покладає на неї велику відповідальність щодо забезпечення потреби суспільства в освічених, компетентних і висококультурних громадянах.

У зв'язку з цим постає питання щодо розвитку та вдосконалення компетентностей педагога, на якого покладається завдання формування, розвитку, вдосконалення компетентностей особистості дитини згідно із вимогами часу. Тому сучасна національна школа прагне бути компетентнісною школою.

Аналіз досліджень. Джерельна база щодо вдосконалення та розвитку соціальної компетентності вчителя представлена численними науковими розвідками, методичними напрацюваннями, закріплена в ряді нормативно-правових документів. Зокрема, Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» з метою забезпечення початкової освіти «пропонує молодим людям засоби розвитку основних компетенцій до рівня, який необхідний у дорослому житті, та який сформує основу для подальшого навчання та роботи» [12]. Концепція Нової української школи акцентує увагу на ключових компетентностях здобувачів освіти, серед яких і соціальна компетентність.

Наукові підходи до формування та розвитку соціальної компетентності вивчали такі дослідники, як: Н. Бібік, О. Варецька, У. Ганіна, М. Гончарова-Горянська, Д. Губарєва, С. Данилейко, М. Докторович, В. Коваленко, Н. Казакова, О. Юрченко, В. Шахрай, І. Шпичко та інші. Увагу, в основному, зацентровано на питаннях становлення та розвитку соціальної компетентності молодших школярів та педагогів різними засобами діяльності, формування соціальної компетентності здобувачів початкової освіти в умовах інформаційного простору, проблемах ціннісної складової соціалізації особистості дитини тощо.

Однак, незважаючи на численні дослідження, сучасна національна освіта потребує додаткових наукових розвідок у площині розвитку, вдосконалення та трансформації соціальної компетентності вчителя початкових класів, адже, відомо, що

компетентну особистість може сформувати лише компетентний, «соціально зрілий» педагог.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Значимість теми поглиблюється не лише феноменом глобалізації чи входженням національної освітньої системи до європейського освітнього простору, але й тими надскладними викликами, що постали перед Україною та її національною системою освіти, пов'язаними, насамперед, із повномасштабним російським вторгненням, що зумовило необхідність посилення розвитку соціальної компетентності, громадянськості, духовних цінностей, патріотизму, стійких моральних переконань та активної життєвої позиції педагога.

Метою статті є спроба визначення ролі та значення соціальної компетентності вчителя початкових класів в умовах викликів та ризиків сучасного соціуму.

Виклад основного матеріалу. Сучасна початкова освіта особливу увагу приділяє компетентнісному підходові як визначальному концептуальному принципу, у основі якого лежить поняття «компетентність». У науковому світі існує низка трактувань та підходів до визначення цього терміну. Розглянемо деякі з них. Зокрема, дослідники В. Берека, А. Галас компетентність розуміють як «здатність застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях з метою вирішення певних життєво важливих проблем» [10, с. 14]. «Більшість дослідників, на думку Н. Бібік, «компетентність» розглядають як оцінну категорію, яка характеризує людину як суб'єкта професійної діяльності, її здатність успішно виконувати свої повноваження» [3, с. 48]. Дослідник М. Армстронг компетентність трактує «з двох сторін: корисний для опису такого типу поведінки (тих його аспектів), який потрібен організації для досягнення високого рівня ефективності та опису тих знань і умінь, які очікуються від працівника для ефективного виконання його обов'язків» [11].

Чітке визначення поняття «компетентність» дає Закон України «Про освіту»: «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [8].

У рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» [12] розроблено європейські еталонні рамки. «Компетенції визначаються ..., як набір знань, навичок та відношень, що стосуються ситуації. Основні компетенції – це ті, які необхідні всім громадянам для особистої реалізації та розвитку, активного громадянського життя, соціальної єдності та можливості працевлаштування»

[12]. Еталонні рамки визначають вісім основних компетенцій: «1) Спілкування рідною мовою; 2) Спілкування іноземними мовами; 3) Знання математики та загальні знання у сфері науки і техніки; 4) Навички роботи з цифровими носіями; 5) Навчання заради здобуття знань; 6) Соціальні та громадянські навички; 7) Ініціативність та практичність; 8) Обізнаність та самовираження у сфері культури» [12]. Зрозуміло, що всі ці компетенції є актуальними та вагомими як у площині розбудови індивідуальної життєвої траєкторії розвитку особистості, так і в плані соціального поступу. «Багато компетенцій є близькими та пов'язаними: аспекти, які є основними в одній області, допомагають іншій. ... Еталонними рамками застосовується ряд пунктів: критичне мислення, творчість, ініціативність, вміння вирішувати проблеми, оцінка ризику, вміння приймати рішення та вміння конструктивно керувати емоціями. Усі вони важливі для всіх восьми основних компетенцій» [12].

Державний стандарт початкової освіти визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання з урахуванням компетентнісного підходу, складовою якого є ключові компетентності. У «Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» увага фокусується на тому, що формування ключових компетентностей має стосуватися не лише здобувачів освіти, а й педагогів. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» визначає основні компетентності вчителя початкової школи, зумовлені вимогами до реалізації Типових освітніх програм початкової загальної освіти, серед яких говориться й про соціальну компетентність. Адже вчитель «... має бути носієм соціального досвіду і національних традицій, власним прикладом життя, поведінки і спілкування, утверджувати найвищі та найбагатродніші людські ідеали. ... має бути виразником народних, національних інтересів, провідником національної ідеї» [1, с. 494]. Тому розглянемо поняття «соціальна компетентність», яке утворилося поєднанням терміну «соціальний», що в перекладі з латинської мови «socialis» означає суспільний, товариський, пов'язаний з життям і стосунками людей у суспільстві, і терміну «competere», що означає «знати», «досягати», «вміти», «відповідати». Цей феномен у наукову термінологію ввів німецький дослідник Г. Рот, розглядаючи її як частину людської компетентності.

Дослідниця Т. Байбара трактує дане поняття як «систему знань, умінь, ставлень, ціннісних орієнтацій та поведінкових компонентів, необхідних для існування в соціумі» [2, с. 46]. Варто зауважити, що сучасне суспільство за основу оцінювання особистості бере не кількісні, а якісні показники. Тому людина може мати декілька дипломів

про вищу освіту, але не буде високо оцінена в соціумі, якщо не зможе адаптуватися до соціальних запитів, буде йти проти вимог суспільства, не володітиме навичками критичного мислення, не зважатиме на поведінку, емоції, почуття інших людей, не зможе вибудувати партнерські стосунки на рівноправній основі. Отже, соціальна компетентність – це, з одного боку, вміння бути толерантним, уміння адаптуватися до змін, з іншого – принципівість, вміння відстоювати свою думку, протистояти впливу негативних чинників. Тому соціальна компетентність є актуальною та важливою складовою опанування сучасною людиною певних соціальних ролей, які дозволяють їй ефективно діяти в соціальних умовах, що зазнають стрімких змін. На думку дослідниці Н. Бібік, «соціальна компетентність передбачає здатність жити в соціумі (ураховувати інтереси й потреби різних груп; дотримуватись соціальних норм і правил; співпрацювати з різними партнерами), а також адекватно виокремлювати, ідентифікувати, фіксувати та аналізувати коло питань на перетині всієї системи соціальних відносин суспільства і людини» [4, с. 4].

Розглядаючи феномен «соціальна компетентність», потрібно зацентувати фокус уваги на тому, що це явище багатофункціональне, структуроване, динамічне, змінюється в залежності від змін у соціумі. Його можна охарактеризувати як засвоєння людиною певних соціальних норм, формування та розвиток цінностей, що знаходить свій вияв через соціальну взаємодію. «... з одного боку, подальше існування й розвиток особистості вимагає комплексної, пролонгованої професійної підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації, з іншого – навчання соціумом як природний і безперервний процес відіграє більшу роль, оскільки у низці галузей діяльності людина переважно самоосвічується й розвивається у соціальному і природному середовищі, що її оточує, за рахунок адаптації до того, що відбувається в житті й довкіллі» [5, с. 189].

Ми солідарні з дослідниками Н. Гавриш, О. Сущенко, які характеризують «соціальну компетентність особистості як: інтегральну її якість, що складається з комплексу емоційних, мотиваційних, характерологічних особливостей і виявляється у соціальній активності та гуманістичній спрямованості особистості» [7, с. 45].

Оскільки професія вчителя відноситься до професій «людина-людині», побудована на постійному спілкуванні з учнями, батьками дітей, колегами, адміністрацією закладу освіти тощо, то соціальна компетентність є обов'язковою компетентністю, якою має досконало володіти педагог. Зрозуміло, що лише соціально компетентний учитель може впливати на формування й розвиток соціальної компетентності здобувачів освіти.

Дослідниця О. Варецька, акцентуючи фокус уваги на питаннях становлення та розвитку соціальної компетентності вчителя початкових класів, приходиться до розуміння його як процесу «якісного змінювання цілісного багатомірного особистісного утворення, що складається з мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісного, операційного, особистісно-професійного та рефлексивного компонентів, в основу якого покладено високу розвиненість мотивів соціальної поведінки, ціннісні, соціально-професійні орієнтації, соціально-педагогічні, соціально-психологічні знання, вміння, навички, практичний соціальний досвід, особистісні професійні якості, перетворення їх зовнішніх і внутрішніх зв'язків, що забезпечує виконання вчителем початкової школи професійних функцій у стандартних та нестандартних умовах педагогічної діяльності» [6, с. 140].

Продовжуючи думку дослідниці, необхідно зазначити, що соціальну компетентність педагога варто досліджувати через призму його педагогічної діяльності, розпочинаючи з першого етапу – здобуття майбутнім учителем початкових класів педагогічної освіти, набуття життєвого і професійного досвіду через систему післядипломної освіти та освіти впродовж життя, яка сприяє постійному оновленню, вдосконаленню як професійних, так і особистих якостей. Виходячи з такого розуміння соціальної компетентності, насамперед, необхідно здійснити аналіз змісту освітніх програм та, власне, процесу професійної підготовки студентів, майбутніх учителів початкових класів, щодо формування та розвитку в них соціальної компетентності, з'ясувати чинники, які позитивно або негативно впливатимуть на становлення та вдосконалення соціальної компетентності.

Розглядаючи вдосконалення педагогічної майстерності вчителя засобами післядипломної педагогічної освіти, що стала частиною безперервного освітнього ланцюга сучасної людини, та має таке ж саме значення як і навчання для здобуття професії вчителя початкових класів, виникає необхідність розгляду шляхів удосконалення соціальної компетентності вчителів у рамках проходження ними курсів підвищення кваліфікації. З іншого боку, перед післядипломною освітою ставляться вимоги щодо розробки ефективних механізмів для вдосконалення та подальшого поступу цієї компетентності. Тому післядипломна освіта, щоб відповідати на виклики часу та динамічні соціокультурні зміни, має оновлюватися, бути мобільною та гнучкою, зосереджуватися на використанні інноваційних та цифрових технологій, інших ресурсів, працювати на випередження, модернізувати й оновлювати навчальні плани, програми, шукати нові методи й форми навчання, нестандартні прийоми, поєднувати в міжкурсовий період формальну й неформальну освіту тощо.

Це сприятиме розвитку здатності педагогів до роботи в групі, мікрогрупі та команді, розвиватиме навички адаптації, вміння визначати цілі та реалізовувати мету, розробляти соціальні проекти для спільних дій та розв'язання спільних завдань, виконувати різні соціальні ролі тощо.

Розглядаючи соціальну компетентність у період кризових ситуацій, ми підтримуємо дослідника К. Корсака щодо «1) орієнтації на формування вільної людини, готової до розв'язування багатofакторних проблем і самостійної діяльності у швидкозмінному демократичному суспільстві (самодетермінізм, самоактивність); 2) упровадження активної та діяльнішої форм «спільного» навчання через об'єднання зусиль слухачів і викладачів з метою розвитку особистості й критично-креативних здібностей вчителя-громадянина як «людини відповідальної», здатної вирішувати особисті та глобальні проблеми (синергічне навчальне й соціальне середовище); 3) поширення вчення про людину як складну і багатовимірну сутність, застосування новітніх досягнень наукового людинознавства кінця ХХ ст. в освітньому процесі, участь слухачів у визначенні форм, змісту навчання та ін.; 4) розвиток гуманістичної педагогіки (співробітництва), підвищення ролі громадськості в освітній політиці, вирішенні головних питань діяльності кожного освітнього закладу ...; 5) застосування на вищих рівнях освіти принципу «від майбутнього до сучасного», вільний доступ до правди, підготовка до інноваційної діяльності, неперервної самоосвіти, трансформації суспільства ... (синергічна відкритість світу)» [8, с. 84; 114].

Зазначимо, що в сучасних умовах стрімких трансформацій людської цивілізації, викликів і загроз, спричинених повномасштабним російським вторгненням в Україну розвиток соціальної компетентності педагога має бути комплексним і багаторівневим процесом, що «враховує освітні, професійні й соціальні потреби вчителів, сприяє пробудженню здатності до життєдіяльності в умовах постійних змін, ... розвиткові відчуття соціальних аспектів інформації, вміння соціально забарвлювати й орієнтувати зміст навчального матеріалу предметів інваріантної та варіативної частин початкової школи, соціально спрямовувати класну й позакласну діяльність молодших школярів, ефективно виконувати соціальні функції у професійній діяльності та соціумі, опанувати новими ролями у різних соціальних групах на основі позитивного ставлення до себе та інших для розуміння не тільки навчальних, а й соціальних потреб, формування соціальної компетентності молодших школярів» [5, с. 200]. Варто також розуміти, що головна роль у соціальному розвитку педагога, у вдосконаленні соціальної компетентності належить, насамперед, йому самому. Тому врахування індивідуальних особливостей учителя, мотивування

його до соціального поступу, забезпечення реалізації його освітніх і соціальних потреб – має стати однією із цілей післядипломної освіти.

Висновки. Таким чином, здійснивши спробу визначення шляхів розвитку та вдосконалення соціальної компетентності вчителя початкових класів у системі неперервної педагогічної освіти, ми дійшли певних висновків.

По-перше, соціальна компетентність сучасного вчителя відноситься до категорії обов'язкових компетенцій, на що акцентується увага в «Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року», Професійному стандарті «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». Лише соціально зрілий учитель, носій певних соціальних норм і цінностей, що знаходять свій вияв через соціальну взаємодію, може впливати на формування й розвиток соціальної компетентності учнів.

По-друге, розвиток та вдосконалення соціальної компетентності вчителя початкових класів варто розпочинати з періоду здобуття майбутнім учителем педагогічної освіти, продовжувати у процесі його педагогічної діяльності, проходження ним курсів підвищення кваліфікації та навчання впродовж життя. Таке розуміння даного питання вимагає, зокрема, від інституцій системи післядипломної освіти модернізації, мобільності, гнучкості, вміння адекватно й вчасно реагувати на виклики, відповідати вимогам часу, що динамічно змінюється.

Однак, ефективність розвитку будь-якої компетентності, у тому числі й соціальної, залежить не лише від технологій, ресурсів, концепцій, програм, планів, а, насамперед, від самого педагога, його як особистих якостей, так і мотивації до розвитку та самовдосконалення.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення шляхів формування соціальної компетентності засобами післядипломної педагогічної освіти як складової неперервної освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрущенко В. П. Світанок Європи: Проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття. Київ: Знання України, 2012. 1099 с.
2. Байбара Т. Компетентнісний підхід у початковій ланці освіти. Початкова школа. 2010. № 8. с. 46–50.
3. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ, 2004. С. 45–50.
4. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результаті початкової освіти. Початкова школа. 2010. № 9. с. 1–4.
5. Варецька О. В. Теоретичні і методичні засади розвитку соціальної компетентності вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти: дис. ... д-ра пед. наук: Київ, 2015. 630 с.
6. Варецька О. В. Розвиток соціальної компетентності вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти: монографія. Запоріжжя: Кругозір, 2015. 532 с.
7. Гавриш Н. В., Сущенко О. Н. Орієнтація на розвиток суб'єктності студента у процесі підготовки професійно компетентних фахівців з дошкільної освіти. Педагогічні науки: збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. 2007. Вип. 3. С. 44–49.
8. Корсак К. В. Освіта, суспільство, людина в ХХІ столітті: інтегрально-філософський аналіз: монографія. Київ: Вид-во НДПУ, 2004. 224 с.
9. «Про освіту»: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 01.02.2024).
10. Професійна компетентність вчителя початкових класів: навчально-методичний посібник для вчителів / Автори-упоряд.: В. Є. Берека, А. В. Галас Харків: Вид-во «Ранок», 2018. 496 с.
11. Bowden John. Competency Based Education. Neither a Panacea nor a Pariah. URL: www.crm.hct.ac.ae/events/archive/tend.018.bowden.html (дата звернення: 03.02.2024).
12. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text (дата звернення: 05.02.2024).